

Jellemzően mutatja a közös nyersanyag eltérő megformálása kettőjük különbségét. Mikszáthnál *A táborszernagy halála* című művészi szatira, a bomló úri világ siralmas komédiájának nagyszerű megjelenítése lett abból a témából, amelyet Herczeg Ferenc nagy együttérzéssel drámai hatású elbeszélés-ként írt meg. Mikszáthnál a talpukon álltak a dolgok, Herczeg a fejük tetejére fordította őket. Az egyik leleplezte az úri hazugságokat, a másik azokat vette valóságként. Mikszáth látta és ábrázolta a dzsentri-Magyarország szegyenletes végét, Herczeg Ferencék le akarták tagadni az úri csődöt. Harsányi Zsolt módjára happy enddé szerették volna változtatni *A Nosztyfiú esete Tóth Marival* megsemmisítő gúnyú befejezését.

Nem Herczeg Ferencben, de még csak nem is Krúdy Gyulában irodalmunknak ebben a vonzó-taszító torzójában élt tovább az igazi Mikszáth. Krúdy »vörös postakocsin« utazó, elsüllyedt életű, bolygó hősei Mikszáth úri Don Quijoteinek, a »gavalléroknak«, a Pongrácz Istvánoknak késői leszármazottai voltak. Csak mögülok még inkább eltűnt az idő: szétfoszló kísértetekként kóboroltak a nem nekik készült világban. Mikszáth azonban mindig bírálta a nemesi multnak ezeket a továbbélő, kósza árnyait. Szatirája elősegítette, hogy a történelem végleg rácsapja a kripta ajtaját a magyar »holt lekekre«. Krúdy is tudta, hogy »boldogult úrfi korokra« emlékező gavallér-hősei sírba kívánczoló fantomok csupán, akik »elmaradtak az időtől és talán soha sem fogják utólélni a valóságos időt«. Ironiája ott villódzott fölöttük. Mégis a költészet fényeivel vontá be, a stílus meleg, együttérző, lírai színeivel szépítette meg a regényeiben tévedező élő kísérteteket. Hiányzott belőle Mikszáth ereje: a szilárd valóságszeretet.

Mind Mikszáthra, mind Krúdyra jellemző volt némi kapitalizmusellenesség. Mikszáth azonban — ha taszította is a szürke sívár kapitalista jelen, ha nem is értette a készülő jövőt — tudta, hogy nem szabad útját állni a rohanó időnek: menni kell felé. Idegenkedése a burzsoázia világától nem fojthatta el bíráló szavát a feudális multtal szemben. Krúdyn viszont maradéktalanul úrrá lett a bomló kapitalizmus emberének cinikus fáradt reménytelensége: a lélek csömöre. A hanyatló polgári világ íróinak dekadens fásultsága jellemezte kapitalizmusellenességét. Nemesak tükrözötte a burzsoa rothadást, a rothasztó mérgek benne is hatottak. Írásainak sajátos légkörét épp az adja meg, hogy a burzsoa dekadencia eszközeivel és világnézetű alapljáról ábrázolta a dzsentri-züllést, a dzsentri dekadenciát.